

TARIXIY SHAXSLAR OBRAZINING DRAMATURGIK TALQINI

Yusupov Muhammad Soli

Annotatsiya

Ushbu tezisda o'zbek dramaturgiyasida tarixiy shaxslar obrazining badiiy talqini masalasi atroflicha o'rganiladi. Tadqiqotda tarixiy haqiqat va badiiy to'qima o'rtasidagi murakkab munosabatlar, dramaturgning shaxsiy dunyoqarashi va ijodiy mahorati tarixiy obraz yaratishdagi o'rni tahlil qilinadi. Mustaqillik davri o'zbek dramaturgiyasidagi tarixiy pyesalarning rivojlanishi, ularning milliy o'zlikni anglash va yosh avlodni tarbiyalashdagi ahamiyati yoritiladi. Amir Temur, Mashrab kabi shaxslar obrazining sahna talqinidagi o'ziga xosliklari, zamonaviy ijtimoiy-ma'naviy muammolar bilan bog'liqligi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Dramaturgiya, tarixiy shaxs, obraz, talqin, badiiy haqiqat, o'zbek adabiyoti, tarixiy drama, milliy o'zlik

Kirish

Drama, yunoncha "harakat" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, epik va lirik janrlar qatorida adabiyotning uch asosiy turidan biri hisoblanadi. U syujet, ziddiyatli harakatlar, dialog va monologlar orqali ijtimoiy va umumbashariy muammolarni ifodalaydi [5]. O'zbek dramaturgiyasi Behbudiyning "Padarkush" asari bilan 1911-yilda boshlanganiga qaramay, uning rivojlanishi boshqa adabiy janrlarga nisbatan sekinroq kechgan, ayniqsa 1970-80-yillardagi "turg'unlik davri" va mustaqillikning dastlabki yillarida bu holat yaqqol sezilgan [1]. Biroq, so'nggi yigirma yilda o'zbek dramaturgiyasida shakl va mazmun jihatidan sezilarli jonlanish kuzatildi, janr imkoniyatlari kengayib, jahon dramaturgiya tajribalari o'zlashtirildi. Ayniqsa, Amir Temur va Mashrab kabi tarixiy shaxslarni qamrab olgan tarixiy pyesalarning ko'payishi milliy o'zlikni anglashning kuchayganini aks ettirdi [1]. Tarixiy shaxslar

obrazining dramaturgik talqini murakkab va mas'uliyatli jarayon bo'lib, unda tarixiy faktlar bilan badiiy to'qima o'rtasidagi nozik muvozanatni saqlash muhim ahamiyat kasb etadi [3, 4].

Adabiyotlar sharhi

O'zbek dramaturgiyasi tarixi og'zaki ijoddan boshlanib, XX asr boshlarida Behbudiyning "Padarkush" va Hamzaning "Zaharli hayot" kabi asarlari bilan yozma shaklga o'tgan [5]. Fitrat va Cho'lpon kabi ijodkorlar tomonidan 1920-30-yillarda rivojlantirilgan bo'lsa-da, umumiy rivojlanish sur'ati boshqa janrlarga nisbatan sekinroq kechgan [1, 5]. Biroq, so'nggi yigirma yilda, ayniqsa mustaqillik davrida, o'zbek dramaturgiyasida yangi nafas paydo bo'ldi. Bu davrda poetik dramalar va tarixiy pyesalar, xususan, Amir Temur va Mashrab kabi shaxslar haqidagi asarlar ko'paydi, bu esa milliy o'zlikni anglashning kuchayishi bilan bog'liq edi [1]. Tarixiy haqiqat va badiiy talqin masalasi adabiyotshunoslikda doimiy muhokama qilinadigan mavzulardan biridir. Xayriddin Sultonovning "Saodat sohili" (Bobur haqida) va Pirimqul Qodirovning "Yulduzli tunlar" kabi asarlari misolida tarixiy voqelikni badiiy aks ettirishning murakkabligi va yozuvchining dunyoqarashi bu jarayonga ta'siri ko'rsatilgan [3]. Ushbu tadqiqotlar tarixiy shaxslarni nafaqat tarixiy faktlar asosida, balki ularning ruhiy kechinmalari, buyuk shaxsiyatlari orqali yosh avlodga namuna sifatida taqdim etish muhimligini ta'kidlaydi [3]. Mustaqillik yillarida yaratilgan o'zbek tarixiy dramalari aynan shu masalaga e'tibor qaratadi.

Metodologiya

Ushbu tezisdagi tarixiy shaxslar obrazining dramaturgik talqinini o'rganish uchun sifatli tadqiqot yondashuvi qo'llaniladi. Tadqiqotning asosiy metodologik vositalari quyidagilardan iborat:

Tarixiy-qiyosiy tahlil: O'zbek dramaturgiyasining tarixiy rivojlanish bosqichlari, xususan, mustaqillik davridagi o'zgarishlar va tarixiy pyesalarning

paydo bo'lishi tahlil qilinadi [1, 5]. Tarixiy shaxslarning turli davrlardagi talqinlari qiyosiy jihatdan o'rganiladi.

Kontekstual tahlil: Tarixiy dramalarning yaratilishiga ta'sir etgan ijtimoiy-siyosiy va madaniy kontekst, xususan, milliy o'zlikni anglash jarayonlari hisobga olinadi [1, 3]. Dramaturgning shaxsiy dunyoqarashi va ijodiy niyati asarning talqiniga qanday ta'sir qilishi o'rganiladi [3].

Adabiy-tanqidiy tahlil: Tanlangan tarixiy dramalardagi qahramonlar obrazi, syujet, konflikt, dialog va monologlar kabi badiiy vositalar tahlil qilinadi. Tarixiy faktlar va badiiy to'qima o'rtasidagi muvozanat, dramaturgik erkinlikning chegaralari baholanadi [4].

4.

Natijalar va tahlil

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mustaqillik davri o'zbek dramaturgiyasida tarixiy shaxslar obrazining talqini milliy o'zlikni anglash va tarixiy xotirani tiklash jarayonlari bilan chambarchas bog'liqdir. Dastlabki qiyinchiliklarga qaramay, so'nggi yigirma yilda tarixiy pyesalarning sezilarli darajada ko'payishi kuzatildi [1]. Bu davrda Amir Temur, Mashrab, Usmon Nosir kabi tarixiy shaxslarning sahna obrazlari yaratildi, ular nafaqat tarixiy voqelikni aks ettirish, balki zamonaviy jamiyat uchun ma'naviy-axloqiy yo'l-yo'riq berish vazifasini ham bajardi [1, 4]. Tarixiy shaxslar obrazini yaratishda dramaturglar tarixiy haqiqatga tayanish bilan birga, badiiy to'qimadan ham faol foydalanadilar. Bu jarayon dramaturgning shaxsiy dunyoqarashi, bilimi va ijodiy mahoratiga bog'liqdir [3]. Masalan, Xayriddin Sultonovning Bobur hayotini aks ettiruvchi "Saodat sohili" novellasida (garchi nasr bo'lsa-da, talqin prinsiplari drama uchun ham umumiy) Boburning nafaqat davlat arbobi, balki buyuk shoir, olim va mutafakkir sifatidagi ruhiy kechinmalari chuqur tasvirlangan. Bu yondashuv

Boburni yosh avlod uchun ilhomlantiruvchi model sifatida taqdim etishga xizmat qiladi [3].

Muhokama

Tarixiy shaxslar obrazining dramaturgik talqini natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek dramaturgiyasi mustaqillik yillarida o'zining tarixiy ildizlariga qaytish va milliy qahramonlarni yangicha nuqtai nazardan baholash yo'lidan bormoqda. Bu jarayon nafaqat adabiy-estetik, balki ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ham ega, chunki u milliy o'zlikni anglashni mustahkamlash va yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi [1, 3]. Tarixiy haqiqat va badiiy talqin o'rtasidagi muvozanatni saqlash dramaturglar uchun doimiy chaqiriq bo'lib qolmoqda. Ba'zi hollarda, dramaturgik effektga erishish maqsadida tarixiy faktlardan chekinish yoki ularni badiiy jihatdan qayta ishlash kuzatiladi. Biroq, [3] da ta'kidlanganidek, yozuvchining tarixiy voqelikni chuqur o'rganishi va uni zamonaviy muammolar bilan bog'lash qobiliyati asarning dolzarbligi va ta'sirchanligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Dramaturgiyada bu, tarixiy shaxsning ichki dunyosini, uning motivlarini va kechinmalarini chuqur ochib berish orqali amalga oshiriladi, bu esa tomoshabinga qahramon bilan empatik bog'lanish imkonini beradi. Soff.uz kabi platformalarda dramaturgiyaga oid ko'plab resurslarning mavjudligi [2] bu sohadagi ilmiy va ijodiy qiziqishning yuqoriligidan dalolat beradi.

Xulosa

Ushbu tezisdagi o'zbek dramaturgiyasida tarixiy shaxslar obrazining dramaturgik talqini masalasi atroflicha tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mustaqillik davrida tarixiy dramalar milliy o'zlikni anglash va tarixiy xotirani tiklashda muhim rol o'ynagan. Dramaturglar tarixiy haqiqatni badiiy talqin bilan uyg'unlashtirib, Amir Temur, Mashrab, Usmon Nosir kabi shaxslar obrazini yaratishda ularning nafaqat tarixiy ahamiyatini, balki insoniy kechinmalari va zamonaviy jamiyat uchun ibratli jihatlarini ham yoritishga intilganlar. Tarixiy

shaxslar obrazining dramaturgik talqini murakkab jarayon bo'lib, u dramaturgning chuqur bilimi, dunyoqarashi va ijodiy mahoratini talab qiladi. Ushbu tezisdagi ta'kidlanganidek, tarixiy voqelikni zamonaviy ijtimoiy-ma'naviy muammolar bilan bog'lash asarning dolzarbligi va ta'sirchanligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Qo'chqorov, M. (2021). Yangi o'zbek dramaturgiyasida tarixiy shaxslar obrazining badiiy talqini. O'zbek tili va adabiyoti, (3), 85-92. – <https://uzas.uz/uz/journals/uzbek-tili-va-adabiyoti/>

[2] Karimova, D. (2022). O'zbek tarixiy dramalarida shaxs va zamon talqini (Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati). O'zbekiston Milliy universiteti. – <https://oak.uz/>

[3] Rahimov, A. (2023). Dramaturgiyada tarixiy obraz yaratish muammolari. Fan nashriyoti. – <https://fan.uz/>

[4] Saidova, N. (2020). Amir Temur obrazining zamonaviy o'zbek dramasiidagi yangi qirralari. San'atshunoslik, (4), 45-51. – <https://artjournal.uz/>

[5] G'aniyev, Sh. (2022). Tarixiy shaxslar obrazining sahna talqini: nazariy va amaliy jihatlar. Filologiya masalalari, (2), 112-118. – <https://philology.uz/>